

**Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Doktori Iskola**

**Székesfehérvár kisiparos társadalma
a két világháború között**

Tézisek

**Táborosi Zsuzsanna
Szeged, 2005.**

1. A téma jelentősége, a dolgozat célkitűzései

A dolgozat a két világháború közötti Székesfehérvár kisiparos társadalmát mutatja be. Igyekszik több szempontból megközelíteni ezt a társadalmi csoportot, elhelyezni az akkori város társadalmában, a politikai, kulturális és mindennapi életében. Megkeresi azokat a gazdasági, szociológiai jellemzőket, amelyek sajátosan fehérváriak és eltérnek az országostól, és amelyek kortól függetlenek.

A városról eddig megjelent tanulmányok a két világháború közti kisiparos társadalmat szerepének megfelelően érintik, bár a következtetések az általánosságok szintjén mozognak. Egy árnyaltabb kép újra rajzolása az országos helyzethez viszonyítva is fontos, de tanulságos a napjainkban erősödő kisiparosok számára, akik keresik helyüket, gyökereiket, és az ősök több évszázados életvitele alapján a „tisztos ipart” akarják folytatni.

Székesfehérvár 1920-tól jelentős átalakuláson ment át: modern nagyvárossá vált. A dolgozat célja, hogy bemutassa, a negyedszázadon át tartó fejlődési folyamatban milyen szerep jutott a városi iparnak, közte a kisiparosoknak. Emelkedett-e gazdasági és szociális helyzetük, és a város politikai életében betöltött pozíciójuk.

A dolgozat bebizonyítja, hogy kisiparosra a társadalomnak szüksége van, létezésük nem csupán a korábbi gazdasági szerkezet maradványa, hanem egy kellően bonyolult munkamegosztás, a városi élet velejárója. Megmutatja, hogy a gazdasági szerkezetváltás nyomon követhető a kisipari szakmákban is. Igazolja, hogy a kisiparosok az országos politikát nem irányítják, de a többi társadalmi réteggel együtt befolyásolhatják.

A kiségzisztenciát mértéktartó életstílusa és munkája a mindennapos gondok fölé emeli. Teljes élete átsegíti a nehézségeken, a háborún, a rendszerváltozáson.

2. A feldolgozás módszere és szakirodalma

Levéltári források: Ipartestület Iratai, jegyzőkönyvei, naplófőkönyvei; kamarai iratok; főispáni iratok; városi közgyűlési jegyzőkönyvek; iparos és kereskedő lajstromok; Polgármesteri Hivatal Iratai; Székesfehérvár Adófőkönyvei; olvasókönyvek iratai; Ferenc József Nőnevelő Intézet értesítői.

Nyomtatott források: Székesfehérvári országos ipari kiállítás katalógusa; Vitézek Könyve; Fejér Vármegye és Székesfehérvár általános ismertetője és címtára. Törvénytárak; statisztikai közlemények, statisztikai zsebkönyvek. Korabeli városi újságok és országos lapok.

Személyes közlések: a múzeumban található életrajzok, önéletrajzok, filmek; az újságokban megjelent írások, valamint saját interjúk.

A két világháború között a kisiparosokat gazdasági szempontból, ekkorra már kidolgozott statisztikai módszerekkel vizsgálták. Sok kisiparral foglalkozó tanulmány jelent meg (Farkas Sándor, Farkasfalvi Sándor, Gidófalvy Elemér, Gyulai Tibor, Jánki Gyula, Katona Béla, Kiss István, Kovács Alajos, Thirring Lajos), amelyekben elemzik pl. a háború utáni kisipari konjunktúra okait; megállapítják, hogy a korábbiakhoz képest lényegesen csökkent a segéddel dolgozók száma; a bajok forrását a tőkehiányban és súlyos közterhekben látják. Megállapításaik nyomán Bered T. Iván, Ránki György, Szuhai Miklós elemzése nagyobb távlatba helyezik az akkori gazdasági életet: a kisipar gazdaságilag szükséges funkcióját nem vitatva, a nyugattól való elmaradottságunkat, a torz ipari szerkezetet, a kisipar konzerválódását emelik ki.

A korabeli társadalmi elemzések (Kemény Gábor, Tahy István, Weisz István) a kisiparosokat a középrétegek alsó részében helyezik, és középosztályhoz való igazodásukat hangsúlyozzák. Vidéken még hatalmat képviselnek, de az utánpótlásuk már nem biztosított – mondják. Erdei Ferenc szerint a városiasodás új szükségleteinek (szolgáltatások, változatos egyéni igények) kielégítéséhez nélkülözhetetlen a modern kisvállalkozás. 30-as években induló szociológia (Németh László) is foglalkozik velük. Sok szépirodalmi alkotás mutatja be mindennapjaikat (Kodolányi János, Márai Sándor, Nagy Lajos).

A mai történelemszemléletnek megfelelően sokféle megközelítést alkalmaz Gyáni Gábor, Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor, Lackó Miklós, Losonczi Ágnes, L. Nagy Zsuzsa. Az életmódkutatás, a kisemberek történelme is központi szerephez jutott. Napjaink kisvállalkozóit elemző szociológiai írásokra is érdemes odafigyelni (Kuczsi Tibor, Leveleki Magdolna, Vajda Ágnes), ezeket a korabeli kisiparos interjúkkal összevetve általános – kortól független - megállapítások tehetők.

Székesfehérvárral is többen, több szempontból foglalkoztak (pl. Csurgai-Horváth József, Demeter Zsófia, Farkas Gábor, Gyimesi Dömötör), ők csak érintik a témát, de sok adatuk használható.

3. A dolgozat fontosabb megállapításai

3.1. Székesfehérvár helye a magyar városok sorában

Székesfehérvár a vidéki városfejlődés sajátos jegyeit mutatja. A XX. századra egy nagy kiterjedésű, jó termőtalajú régió közigazgatási, közművelődési és gazdasági központjává vált. A két világháború között negyvenezer körüli lakosságával a középvárosok közé tartozott.

Anyanyelv, vallás és műveltség tekintetében a dunántúli törvényhatósági városokhoz hasonlított (1930-ban a népesség 99 %-a magyar, 81 %-a katolikus, 96%-a írástudó), de a mezőgazdaságból élők magas aránya az alföldi törvényhatósági városokhoz közelíti, bár nincs tanyája és földterülete is jóval kisebb, mint az alföldi városoké. Régiós szerepét hangsúlyozza a hitelélet és közlekedés területén dolgozók nagy száma. A harmincas évek közepén a győri program következtében ugyan erőteljes iparosítás indul meg a városban, de e szempontból még 1941-ben is utolsó a dunántúli törvényhatósági városok sorában.

3.2. A város kisiparosai a számok tükrében

Székesfehérvár ipara a két világháború között kisipari jellegű volt, amelyben főleg a mezőgazdasági termeléshez szükséges műhelyek szolgáltatásai és termékei, valamint a város és a régió lakosságának ellátásához szükséges iparágak, javító-, szerelőiparok domináltak. Az iparosok száma 1910-1920 között 32%-kal emelkedett, ez a kiugró növekedés később megállt. A világgazdasági válság idején az ipari termelés visszaesett, de az iparosok számában nem következett be lényes változás. A válságot az iparosok zöme megsínylette, de iparukat nem adták fel, mert nem volt más, amit csinálhattak volna. Országosan a válság előtti termelési szint meghaladása csak 1938 után, a háborús konjunktúra hatására következett be. Székesfehérváron ez kissé korábban, már 1935-től érezhető, amely a város tudatos fejlesztésének és közpénzek beáramlásának volt köszönhető. A legtöbb iparost 1936-ban tartották nyilván. Ez után már csak fogyott az iparosok száma, elsősorban a létrehozott nagy gyárak miatt. A két világháború között erős korreláció is kimutatható a lakosság és az iparosok számának alakulása között.

A város iparosainak szakmai szerkezetét vizsgálva kitűnik, hogy a létszám enyhén csökkent az élelmiszer és vendéglátó iparban, enyhén emelkedett vas és fémiparban, a kő-, föld- stb. iparban, valamint a fa- és bútorigarban. Erősen és egyenletesen nőtt a ruházati és egyéb iparosok, illetve a vegyiparban dolgozók száma. Ezek a változások a világgazdaság szerkezeti átalakulását mutatják. A középkori céhes szakmák eltűntek, vagy stagnáltak, ahogy a hagyományos iparágak (pl. textilipar, a gépgyártás néhány ága) is. Új iparágak alakultak: villamosenergia-ipar, elektrotechnikai ipar, vegyészet, gépipar, autóipar.

A változások háttérében a villamosság és a robbanómotor biztosította technikai megújulás húzó-dott. Az elektromos ipar fejlődésének hatására megjelentek a villanszerelők, a rádió terjedésével pedig a rádiószerelők. 1932-től két autószerelő működött a városban, de 1941-re már öten voltak. Műszerész 1927-től, elektrotechnikus és látszerész 1931-től dolgozott a városban. A fényképészek száma 1910-hez képest kétszeresére nőtt. A vegyipar fejlődésével járó szakmák is megjelentek. Női fodrász 1924-ben még nem volt a városban, de a 30-as évek második felétől már 10-en is dolgoznak. 1924-ben jelentkezett az illatszerész (droguista), számuk 10 év alatt 2-ről 5-re emelkedett. Kozmetikus 1931-től működött a városban.

Az építőipar külön helyet foglalt el a szakmák között, mivel az 1950-es évekig Magyarországon csak kisipari jelleggel üzték, és legalább 20 szakma kapcsolódott hozzá. Valamint ez a szakma függött legjobban az általános gazdasági helyzettől. Az építőiparosok közül egyenletesen nőtt a kőműves mesterek száma, 1935-től meghaladta a kőműves iparosok számát, valószínűleg a több lehetőség és a nagyobb szabadság miatt törekedtek mesterré válni. Az építőmesterek száma a városban nem volt magas: Az építőiparosok együttes száma 1936-ban volt a legtöbb, ekkor kezdődtek azok a nagy építkezések, amelyek a '38-as ünnepségekre átváltoztatták a Belvárost. Az építkezések kedvezően hatottak a szerelő és javítómunkát végző kisiparosokra is. A gáz-, víz- és villanszerelők száma 1935-től ugrott 30 fölé az addig húszról. A bádigosok egy része megszerzte a szerelő szakmát, hogy megélhetését jobban biztosítsa.

Az üzem nagyságot vizsgálva megállapítható, hogy Székesfehérvár a 3. helyen állt a dunántúli tj. városok között a tulajdonképpeni iparban működő vállalatok számát tekintve, de első a 20-nál kevesebb munkást foglalkoztatók között, és ebből adódóan utolsó a 20-nál több alkalmazottal dolgozók között. 1941-ben Székesfehérváron az ipari segédszemélyzet 53 %-a volt gyári munkás (ami az utolsó helyet jelentette a dunántúli tj. városok sorában). A városban 1910-ben 1547 kisipari műhely létezett, 1930-ban 1642. A 6 %-os növekedés azonban ellentmondást hordozott: a segéd nélkül dolgozók száma nőtt jelentős mértékben. 1930-ban a kisipari műhelyek 53 %-ában dolgoztak segéd nélkül (1910-ben 38 %-ában). 1-4 segéde 1930-ban az iparosok 41 %-ának volt (1910-ben 36 %). Az 5-20 segédet foglalkoztatók aránya nem változott lényegesen a húsz év alatt (1910-ben 7 %, 1930-ban 6 %).

Az egyes városrészekben megtalálható iparokból, vagy hiányukból is következtetni lehet a város – térben is jól elkülönülő – társadalmi szerkezetére. A Belvárosban a gazdag középosztály, és megyei arisztokrácia számára dolgoztak a tipikus belvárosi iparosok: órás, ékszerész, fényképész, fogtechnikus, hangszerész, fodrász, vegytisztító, cukrász. Az itt dolgozó és élő iparosok társadalmi csoportjuk felső rétegét alkották. A Felsőváros a tradicionális önellátó gazdagparaszti társadalom képét mutatta, ahol csak a paraszti életmódhoz kapcsolódó iparágak voltak jelen. A Palotavárosban elsősorban a középkori városi kézműipari szakmák találhatók meg, itt a kiegészítenciák mellől hiányoztak az uralkodó osztály képviselői, de a nyomorban tengődők is. A Viziváros a híd szerepét töltötte be a városrészek között, de a modern és régi, a céhes és gyári között egyaránt. Sajátosságát a modern gyárak (gáz, villany), és a többségben lévő kisipar adta. Tóvárosnak – a legfiatalabb városrésznek – nem volt sajátos egyéni arculata, hacsak az nem, hogy itt keveredett leginkább a modern a hagyományossal. A Tóváros társadalmi vegyes volt, a régi paraszti élettől a modern nagyipari munkásig szinte minden létforma megtalálható itt.

3.3. Az iparosság társadalmi helyzete

Az iparosok társadalmi helyzetét mindenekelőtt anyagi helyzetük határozta meg. Ez nagyon szórt képet mutat. 1936-ban az ipartestületnek fizetett tagdíj alapján számolva az iparosok 90 %-ának éves jövedelme nem érte el az 1800 pengőt (havonta 150 pengő), 10 %-uk 2000 pengő feletti éves jövedelmet vallott be. Ebből 5 %-uk éves jövedelme 2004 és 2844 pengő között volt. A másik felének sem lehetett ennél jóval nagyobb jövedelme, vagy annyira kevesen voltak, hogy nem volt érdemes számolni velük. A leggazdagabb iparosok állandó megrendeléseket kaptak a várostól, az egyháztól, a katonaságtól, és egyéb állami szervektől. Nagyobb jövedelmük általában nem az iparból fakadt. A város 1938-as adófékönyve szerint a leggazdagabb iparosok bérbe-adott ház vagy föld után is adóztak. Jellemző, hogy Kiss J. Kálmán a törvényhatóságnak virilis tagja volt, kőművesként 20-25 munkással dolgozott, ami a városban a közepes méretű vállalatok közé helyezte őt, de virilissé a felesége földbirtoka tette. A szegényebb iparosoknak ki kellett egészíteni jövedelmüket: ha volt kertjük vagy szőlőjük, abból, vagy egyéb munkákból (pl. házmesterség, idénymunka, hordár), amit többnyire nem számítottak be az adóba.

A város ipartestülete – mint egy nagy család feje – gondoskodott tagjairól (ekkor a tagság kötelező volt): ellátta a kisiparosok gazdasági érdekvédelmét, igyekezett javítani a művelődési és

szociális lehetőségeiken; kiállításokat, továbbképzéseket szervezett számukra. Fontosnak tartotta az iparos-képzést, és továbbképzést. Az általuk működtetett Iparoskör jelentős szerepet töltött be a város kulturális életében. Még saját újságjuk is volt: a kéthetente megjelenő Ipar. 1920-ban iparos dalárdát is alakítottak. Kiemelt fontosságot tulajdonítottak a segélyezésre, hiszen a kor-szakban nem tudták kivívni a nyugdíjat.

Az ipartestület elnöke 1920-tól 1931-ig Schmidl István kéményseprő mestert volt. Biztos anyagi háttérrel rendelkezett, így minden idejét a hivatalnak szentelte. E munkáját minden díjazás nélkül, lelkiismeretesen, nagy megbecsülésnek örvendő látta el. Nyugodt, kiegyensúlyozott, mindig a megoldást és megbékélést kereső nagy tekintélyű vezető volt. Nevéhez fűződik az iparos székház létesítése, az iparos dalárda létrehozása és a nagyhírű 1927-es országos ipari kiállítás Székesfehérváron való megrendezése. A város törvényhatóságának 1913 óta megbecsült tagja. A városi önkéntes tűzoltó egyesületben szertáros tisztként, majd pénztárosként dolgozott. Az egyesület örökös tiszteletbeli parancsnokává választotta, és elnyerte a 25 éves tűzoltói királyi érmet is. Nemcsak az iparos társai, de a város lakossága is ismerte és becsülte őt. 1938-ban az ipartestület már a megyei iparosait fogta össze. Elnöke Montskó Ferenc kékfestő lett, aki szintén nagymúltra visszatekintő kékfestő iparos család tagja volt.

Az ipartestületnek sok problémával kellett megküzdenie. A kontárkérdésben csúcsosodott ki az iparosoknak a kormányokkal, törvényekkel szembeni elégedetlenségük, ami mögött valójában a fel nem ismert világgazdasági szerkezetátalakulás húzódott meg, és a rossz szabályozás. Az ipartestület minden ülésén foglalkozott ezzel, de nem találtak megoldást rá. Az iparosok egyszerre szerettek volna liberális szellemű szabadságot (akkor nyit és zár, amikor akar) és teljes szabályozást a verseny kizárására.

Az ipartestületnek problémát jelentettek az építőiparban dolgozó segédek által szervezett munkabeszüntetéseket; 1927-ben két hétig, majd 1936-ban hat hétig sztrájkoltak magasabb bérért. A kisiparosok munkaadókként nem azonosultak velük, az ipartestület – feladatánál fogva – közvetített közöttük, és segítette megoldani a problémát: mindkét esetben kisebb béremelés lett a sztrájk vége. De az is jellemző, hogy amikor más városban sztrájkoltak, és a Székesfehérvári Ipartestülettől kértek sztrájktörököt, kifogásként azt válaszolták, hogy nincs a városban felesleges munkaerő. Az ipartestület nem tudta eldönteni, hogy ki mellé álljon: a munkaadó kisiparos vagy munkavállaló segéd mellé. Nem látták be, hogy a 25-30 munkást foglalkoztató kőművesek már túl nőttek a családias szerveződésű kisvállalkozásokon.

„Legyünk egyek lélekben, legyünk egyek akaratban, legyünk egyek cselekvésben” jelmondat határozta meg az ipartestület tevékenységét a két világháború között, az összefogás, és egymás segítése volt számukra a legfőbb vezérfonal.

Az ipartestület megpróbálta kifejezni és közvetíteni tagjai érdekeit, ez igazából csak a városi szintig teljesült. A város vezetővel jó kapcsolatot tartottak. A törvényhatóságban és a város vezetésében megfelelő számban képviselték magukat, és hatékonyan tudtak fellépni érdekeik érvényesítéséért, különösen Csitány G. Emil polgármester idején. Az 1932-es székesfehérvári törvényhatóságnak 24 tagja iparos (a 140-ből), közülük 1 örökös tag, 9 virilis, 11 választott és 3 kamarai képviselő. A város biztosította az iparosoknak az életükhöz és munkájukhoz szükséges lehetőségeket és körülményeket, az iparosok munkái pedig gazdagították. Az 1931-től meginduló építkezések mindkét fél számára gyümölcsöző együttműködést eredményeztek.

Székesfehérvár új utakon járt, más módszerrel próbálta kezelni a válságot, mint az ország. A Hóman Bálint képviselő által kijárt állami támogatásokat közmunkákra (útépítés, csatornázás, villamosítás) fordították. Így létrejött az új, modern város, amelyre turizmus épülhet, és ezzel új fizetőképes kereslet teremthető Székesfehérváron – fogalmazták meg. Ezt az 1938-as jubileumi események kapcsán ki is használták. Később az országos helyzetben bekövetkezett változások már nem adtak újabb lehetőségeket, ahogy nem lehetett gyümölcsöztetni az iparosítást sem a háború miatt. Példaértékű Székesfehérvár ekkori fejlődése.

3.4. Életmód, értékrend

Székesfehérvár iparosainak nagy része itteni céhes kézművesek leszármazottjaként családfáját legalább az 1800-as évek elejére tudja visszavezetni. Sokan közülük a Mária Terézia idején betelepített tehetős német iparosok utódai. Az iparos családok egyik fontos jellemzője a konzolidált életvitel. Tiszta, időnként a divatot tartó, de nem hivalkodó, nem urizáló ruházat, tiszta, praktikus berendezett otthon. Fontos volt számukra az együttlét, figyeltek egymásra, segítettek egymást.

A családok tipikus vonása a nyelvtudás és a külfölddel való kapcsolattartás is. Kint élő rokonokhoz lehet, hogy ritkán jártak, de a gyereket hozzájuk küldték tanulni, a szakmában fejlődni. Sok iparos vállalkozott a céhes időket idéző külföldi tanulmányútra, a külföldi kiállításokon is szívesen megmérettették magukat. Az iparos családok számára fontos volt az önkifejezés, az egyéniség megmutatása, és a művészetek is ezt segítették. Sokan jártak az iparos dalárdába, számosan amatőr színjátszó csoport tagjaként szerepeltek. Az egyéniség művészi kifejezése mindegyik kisiparos család jellemző vonása.

Ezekben a családokban a munka, a vállalkozás az élet meghatározó része volt. A szakmát családi vállalkozásként üzték, így összefonódott a családi szervezet és az üzem. Kisebb vállalkozások, különösen a hagyományos, régen céhes keretekben üzőtt szakmák mesterei a segédeként családtagként kezelték. Ennyiben hasonlítanak a hagyományörző család értékrendjéhez. De az önkifejezés legalább annyira érték volt számukra. A szakma megtanulása után mindegyik törekedett az önállóságra. Szerették az alkotást, a saját kezűleg készített munkákat, gyakran művészi színvonalon dolgoztak.

A szakszerűség, a megbízhatóság, a pontosság legfőbb erényeik közé tartozott. Munkájukat becsületesen végezték, az ügyféllel szemben aggályosan törekedtek jóhírük fenntartására. Jó kommunikációs készség és megfelelő empátia jellemezte őket, az üzletbe, műhelybe belépő vendőt azonnal felmérték, és megtalálták vele a közös hangot. Leginkább hagyományos módszerekkel és szerszámokkal dolgoztak, kevesen tudtak tőkét biztosítani a modernizálásra, de takarékoskodtak, és igyekeztek előbbre jutni.

Önállóság, ambíció, a függetlenségre való igény, vállalkozói szellem, mozgékonyág, a napi megélhetési küzdelmek vállalása fontos jellemzője az iparosok gondolkodásának. A függetlenség társadalmi presztízst jelentett, nem voltak ugyan jómódúak, de olyan értékeket hordoztak, amelyeket a kisebb közösség, de a város is elismert.

Értékrendjüket érdemes összevetni a mai vállalkozói szemlélettel, hogy találhatók-e olyan jegyek, amelyek általánosíthatók, kortól, rendszertől függetlenül jellemzik a kispolgárságot. Norvég és dán szociológusok a mai vállalkozóvá válást segítő értékrendeket elemezve három értékrendet különítenek el: az önfoglalkoztató (self-employment), a karrierorientált (career life-mode) és az alkalmazotti (wage-earners) típust.

Az értékrendek elkülönítésénél meghatározónak a munka motivációját tartották. Az önfoglalkoztató típusnál a termelőeszközök a vállalkozók birtokában vannak, és ők ellenőrzik a termelési folyamatot. Számukra a legfontosabb a gazdasági függetlenség. De nem szeretnék, ha vállalkozásuk oly nagyra nőne, hogy elveszítenék a közvetlen irányítást, ellenőrzést felette. Számukra nincs külön munkaidő és szabadidő, és gyakran az egész család részt vesz a vállalkozásban.

Fontos számukra, hogy a felnövekvő generáció a hagyományoknak megfelelően folytassa a vállalkozást, és jellemző az is, hogy a hasonlóan gondolkodó barátok segítségére számíthatnak. Ezek a vállalkozások életképesek lehetnek, ha jól képzett szakemberekkel és magas-szintű technikai berendezésekkel rendelkeznek – mondják a szociológusok. A mai önfoglalkoztatónak nevezett életmód alapvonásaiban azonos a két világháború között élt kisiparosok értékrendjével.

4. A dolgozat főbb következtetései

Minden társadalomnak, amelyben megjelennek a városok (a suméroktól napjainkig), szüksége van kisiparra, függetlenül a nagyipar meglététől vagy hiányától. A kisiparosok létszáma békeidőben – ahogy más társadalmi rétegeké – korrelál a lakosság számával. A gyenge korreláció válságra, hirtelen változásokra utal, ahogyan azt az 1920-as erőteljes létszámnövekedés, majd az 1941-es csökkenés mutatja. Az, hogy egy adott korszakban milyen kisipari szakmák vannak jelen, a társadalom technikai, gazdasági színvonalától függ.

A két világháború közötti iparosok azon törekvése, hogy a gyerekeiket iskoláztassák, ezáltal felemelkedjenek kortünet: a Horthy rendszer merev társadalmi struktúráját, annak az alsó részében elfoglalt helyüket bírálták ezzel.

A kisiparosok mentalitása, értékrendje azonban kortól független. Számukra az önállóság, a kétkezi munka becsülete, öröme, a szakmai tisztesség, a teljes családi élet fenntartása a meghatározó. Nem véletlen, hogy a napjainkban újjáéledő kisiparosság a szülők, nagyszülők értékei alapján akar dolgozni és élni.

Az is általános vonás, hogy az önállóság és a sajátkezü munkának az igénye nem segíti politikai szerveződésüket, érdekérvényesítésüket, ezzel kiszolgáltatottságuk megnőhet. A két világháború között a kisiparosok nem szervezkedtek érdekeik érvényesítésre, nem hoztak létre politikai pártokat (vagy ezek nagyon rövid életűek), legfeljebb gazdasági szövetkezetekbe tömörültek. Nem véletlen, hogy az ipartestület csak a városon belül tudta hatásosan kifejezni és közvetíteni tagjai érdekeit. Így a kisiparosok az országos politikának – ha az szűk látókörű – csak szenvedő alanyai lehetnek.

A családi élet és a munka harmóniája adhatja meg számukra mégis azt a kiegyensúlyozott életet, optimista szemléletet, amely átsegíti őket minden nehézségen.

5. Publikációk

1. A népi demokratikus kibontakozás lehetősége Fejér megyében a hadművelet ideje alatt 1944. decem-ber 3 - 1945. március 27. Dunaújváros, Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar Közleményei VI. 1982. 99-119 old.
2. Egy magyar gondolkodó a századelőn – Szabó Ervin. Dunaújváros, Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar Közleményei VIII. 1984. 259-264. old.
3. Márciusi Front története. előadás Budapest, 1987. március 10 HNF Veres Péter Baráti Kör és TITI rendezvénye.
4. A Márciusi Front a korbéli sajtó tükrében (a Márciusi Front 50. születésnapjára) Dunaújváros, Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar Közleményei XII. 1987-1988. 327-336 old.
5. A humanista Gábor Andor. Székesfehérvár, Ma és Holnap XVIII. évfolyam 1990. 2. sz. Fejér Megyei Tanács Művelődési Osztálya és a Pedagógiai Társaság kiadványa 159-169. old.
6. Székesfehérvár kisiparos családjai a két világháború között. Bástya. Kodolányi János Főiskola és a Vörösmarty Társaság Antológiája. 2005.
7. Székesfehérvár városrészei a két világháború között. www.szabad-part.hu. Kodolányi János Főiskola Irodalmi és Társadalomtudományi Folyóirata. 2005.